

ศาสนากับสิทธิสตรี การต่อรองอำนาจในพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อ Religion and Women's Rights Negotiating Power in Cultural and Belief Spaces

จุฑามาศ ภิญโญศรี
Chuthamas Pinyosri
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Mahasarakham University

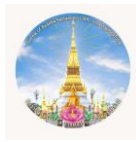
*Corresponding Author E-mail: chuthamas952@gmail.com

Received: 19 March 2026; Revised: 23 April 2026; Accepted: 25 April 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสิทธิสตรีในฐานะพื้นที่ของการต่อรองอำนาจทางวัฒนธรรมและความเชื่อในสังคมไทย โดยตั้งข้อเสนอสัญญาว่า ศาสนาไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะระบบคำสอนหรือหลักศีลธรรม หากยังเป็นโครงสร้างทางสัญลักษณ์ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความหมายของเพศภาวะ บทบาทสตรี และความชอบธรรมของอำนาจในสังคม บทความนี้ใช้การวิจัยเอกสารโดยทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมจากบทความวิชาการไทยในวารสารฐานข้อมูล TCI ที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะ บทบาทสตรี ความยุติธรรมทางสังคม สิทธิสตรีทางพระพุทธศาสนา สถานะภิกษุณี และประสบการณ์ทางศาสนาของผู้หญิงในบริบทไทย ผลการศึกษาพบว่า ความไม่เสมอภาคระหว่างเพศในพื้นที่ศาสนาไม่ได้เกิดจากคำสอนเพียงลำพัง หากเกิดจากการตีความเชิงสถาบัน การผลิตซ้ำจารีตทางวัฒนธรรม และโครงสร้างชายเป็นใหญ่ที่ทำให้ผู้หญิงถูกประเมินผ่านมาตรฐานทางศีลธรรมที่เข้มงวดกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงมิได้เป็นเพียงผู้ถูกกำกับ หากยังใช้ศาสนาและความเชื่อเป็นทรัพยากรในการสร้างความหมายให้แก่ชีวิต ยืนยันศักดิ์ศรีสะสมทุนทางศีลธรรม และต่อรองสถานะของตนเองในสังคมได้ด้วย บทความจึงเสนอว่า การทำความเข้าใจศาสนากับสิทธิสตรีจำเป็นต้องก้าวพ้นกรอบคิดแบบสองขั้วระหว่าง “การกดทับ” กับ “การปลดปล่อย” ไปสู่การมองเห็นพลวัตเชิงอำนาจที่ซับซ้อน เลื่อนไหล และดำรงอยู่ร่วมกันในระดับคำสอน สถาบัน และประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิง

คำสำคัญ: ศาสนา, สิทธิสตรี, เพศภาวะ, อำนาจ, วัฒนธรรม, ความเชื่อ

Abstract

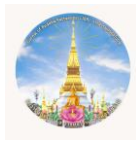
This academic article aims to analyze the relationship between religion and women's rights as a space of negotiating power within cultural and belief systems in Thai society. It argues that religion should not be understood merely as a body of teachings or moral principles, but also as a symbolic structure shaping meanings of gender, women's roles, and the legitimacy of power. This study employs documentary research by reviewing and synthesizing Thai academic literature published in TCI-indexed journals concerning gender, women's roles, social justice, women's rights in Buddhism, the status of bhikkhunīs, and women's religious experiences in Thai contexts. The findings indicate that gender inequality in religious spaces does not arise solely from doctrinal teachings, but also from institutional interpretations, cultural reproduction, and patriarchal structures that subject women to stricter moral standards than men. At the same time, women are not merely passive subjects of control; they also use religion and belief as resources for meaning-making, dignity affirmation, moral capital accumulation, and negotiation of their social position. The article therefore argues that understanding religion and women's rights requires moving beyond the binary framework of "oppression" versus "liberation" toward recognizing complex and fluid dynamics of power operating simultaneously at the levels of doctrine, institutions, and women's lived experiences.

Keywords: religion, women's rights, gender, power, culture, belief

บทนำ

ประเด็นเรื่องศาสนากับสิทธิสตรีเป็นหัวข้อสำคัญในวงวิชาการร่วมสมัย เพราะศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นพื้นที่ของศรัทธาและการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ หากยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความหมายของความดี ความเหมาะสม และความชอบธรรมของบทบาทหญิงชายในสังคมด้วย เมื่อตัวบทคำสอน จารีต ประเพณี การอบรมทางศีลธรรม และอำนาจของสถาบันศาสนาบรรจบกัน จึงทำให้ศาสนากลายเป็นพื้นที่ที่มีอำนาจสูงในการกำหนดว่า "ผู้หญิงที่ดี" ควรเป็นอย่างไร ควรมีพื้นที่เพียงใด และควรสัมพันธ์กับอำนาจของผู้ชายในลักษณะใด สุชาติ ทวีสิทธิ์ (2550) อธิบายว่า เพศภาวะมิใช่ข้อเท็จจริงทางชีววิทยาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลของการสร้างความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ ทศนิวัลย์ ศรีมันตะ (2556) ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่การแสดงออกของผู้หญิงในสังคมไทยยังคงเป็นพื้นที่ที่ต้องเผชิญการกำกับ การควบคุม และการขังขังภายใต้โครงสร้างชายเป็นใหญ่

ในบริบทสังคมไทย ปัญหาสิทธิสตรีมิได้ปรากฏเฉพาะในมิติทางกฎหมาย เศรษฐกิจ หรือการเมือง หากยังฝังลึกอยู่ในระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมและศีลธรรมที่ใช้มาตรฐานแตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย บุญวดี มนตรีกุล ณ อยุธยา (2559) เสนอว่า ผู้หญิงไทยต้องรับภาระทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน ขณะเดียวกันยังถูกคาดหวังให้รักษาความเหมาะสมตามจริยธรรมและวัฒนธรรมที่สังคมยกย่อง จึงสะท้อนว่าความไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิงมิได้อยู่แค่การไม่มีสิทธิ หากยังรวมถึงการมีสิทธิแต่ไม่สามารถใช้สิทธินั้นได้อย่างเสมอภาคในชีวิตจริงด้วย

เมื่อพิจารณาร่วมกับมิติทางศาสนา จะเห็นได้ว่า ศาสนาอาจเป็นทั้งแหล่งยืนยันศักดิ์ศรีของสตรี และเป็นทั้งพื้นที่ที่ความไม่เสมอภาคถูกทำให้ชอบธรรมผ่านการตีความเชิงสถาบัน งานของอริยุชัยซ์ เสนารัตน์บำรุง และสายน้ำผึ้ง รัตนงาม (2566) ชี้ว่า สิทธิสตรีทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีฐานคิดที่รองรับศักยภาพของสตรีอยู่ไม่น้อย แต่ในทางปฏิบัติ สตรีไทยยังเผชิญข้อจำกัดจากการตีความและการรับรองเชิงสถาบัน ขณะเดียวกัน ดำรง ศิริโกวิท (2566) ยังชี้ให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างหลักการทางศาสนากับสถานะจริงของภิกษุณีในสถาบันสงฆ์ไทย อันสะท้อนความย้อนแย้งระหว่างอุดมคติเรื่องศักดิ์ศรีกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างในพื้นที่ศาสนาไทยร่วมสมัย

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสิทธิสตรีในฐานะ “พื้นที่แห่งการต่อรองอำนาจ” มากกว่าการมองว่าเป็นเพียงพื้นที่ของการกดทับหรือปลดปล่อยแต่เพียงด้านเดียว เพราะในความเป็นจริง ผู้หญิงมิได้เป็นเพียงผู้ถูกระงับ แต่ยังเป็นผู้ตีความ ปรับใช้ และใช้ศรัทธาเป็นทรัพยากรในการสร้างความหมายให้แก่ชีวิตของตนเองด้วย โดยเฉพาะในบริบทที่ชีวิตของผู้หญิงผูกพันกับโครงสร้างวัฒนธรรมและความเชื่ออย่างลึกซึ้ง

วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ

1. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของศาสนาในฐานะโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่กำหนดความหมายของเพศภาวะและสิทธิสตรีในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาพลวัตของการตีความทางศาสนาที่สัมพันธ์กับข้อจำกัด สิทธิ และสถานะของผู้หญิงในพื้นที่ศาสนา
3. เพื่ออธิบายรูปแบบการต่อรองอำนาจของสตรีในพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ว่าผู้หญิงใช้ศาสนาและความเชื่อเป็นทรัพยากรในการยืนยันศักดิ์ศรีและสร้างพื้นที่ของตนเองอย่างไร

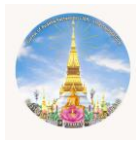
วิธีการศึกษา

บทความนี้ใช้การวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ โดยทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมจากบทความวิชาการภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในวารสารฐานข้อมูล TCI ซึ่งเกี่ยวข้องกับเพศภาวะ บทบาทสตรี ความยุติธรรมทางสังคม สิทธิสตรีทางพระพุทธศาสนา สถานะภิกษุณี ภาวะผู้นำของสตรีในพื้นที่ปฏิบัติธรรม และประสบการณ์ทางศาสนาของผู้หญิงในบริบทเฉพาะ การเลือกเอกสารมุ่งเน้นแหล่งที่ให้ภาพทั้งเชิงแนวคิด เชิงสถาบัน และเชิงประสบการณ์ชีวิต เพื่อให้การวิเคราะห์ครอบคลุมระดับคำสอน การตีความ และการดำรงอยู่จริงของผู้หญิงในพื้นที่ศาสนาไทย

การวิเคราะห์ใช้กรอบคิดเรื่องเพศภาวะ อำนาจเชิงวัฒนธรรม และการต่อรองเชิงสัญลักษณ์ โดยแยกพิจารณาอย่างน้อย 3 ระดับ ได้แก่ ระดับหลักคำสอน ระดับการตีความของสถาบัน และระดับประสบการณ์จริงของผู้หญิง วิธีดังกล่าวช่วยลดการสรุปแบบเหมารวมว่าศาสนาเป็นปัจจัยกดทับหรือสนับสนุนผู้หญิงอย่างตายตัว และเปิดให้เห็นพลวัตของอำนาจที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

ศาสนาในฐานะโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่กำหนดบทบาทสตรี

ศาสนาเป็นพื้นที่ที่ให้ความหมายแก่ชีวิตมนุษย์ แต่พร้อมกันนั้นก็ทำหน้าที่กำหนดแบบแผนพฤติกรรมและสถานะของบุคคลในสังคม เมื่อศาสนาถูกส่งผ่านจารีต ครอบครัวยุค การศึกษา และสถาบันทางสังคม

ความหมายเรื่อง “ผู้หญิงที่ดี” จึงมิได้เป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่กลายเป็นระเบียบทางศีลธรรมที่ควบคุมชีวิตผู้หญิงในระดับลึก ความอดทน ความเสียสละ ความเรียบร้อย และการยอมรับภาระเพื่อส่วนรวม มักถูกยกย่องเป็นคุณธรรมของผู้หญิงมากเป็นพิเศษ การยกย่องดังกล่าวอาจมีด้านงดงามในเชิงศีลธรรม แต่ก็อาจกลายเป็นกลไกทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดไว้ในบทบาทที่สังคมเห็นว่าควรเป็นได้เช่นกัน

สุชาดา ทวีสิทธิ์ (2550) เสนอว่า เพศภาวะเป็นผลของการสร้างความหมายทางสังคม มิใช่สิ่งคงที่ตามธรรมชาติ ดังนั้น บทบาททางเพศที่ดูเหมือน “ธรรมดา” หรือ “ถูกต้อง” จึงแท้จริงแล้วเป็นผลของกระบวนการหล่อหลอมผ่านวัฒนธรรมและอำนาจ เมื่อศาสนาเข้าไปเชื่อมกับกระบวนการดังกล่าว ความเป็นหญิงจึงถูกทำให้มีนัยทางศีลธรรมสูง และกลายเป็นกรอบที่ผู้หญิงต้องดำรงชีวิตอยู่ภายใต้การประเมินอย่างต่อเนื่อง

ในทำนองเดียวกัน ทศนีวัลย์ ศรีมันตะ (2556) อธิบายว่า พื้นที่การแสดงออกของผู้หญิงในสังคมไทยยังเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมและช่วงชิงอยู่ตลอดเวลา หมายความว่า ผู้หญิงไม่ได้เข้าสู่พื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่ศาสนาในฐานะผู้มีอิสระเต็มที่ แต่ต้องเผชิญกับกรอบคาดหวังที่กำหนดว่าควรพูด ควรเงียบ ควรน่าน หรือควรตามมากเพียงใด ความคิดเช่นนี้ทำให้ศาสนาเป็นมากกว่าพื้นที่แห่งศรัทธา แต่เป็นส่วนหนึ่งของระเบียบอำนาจทางวัฒนธรรมด้วย

สรุปว่า ศาสนาเป็นพื้นที่ที่ให้ความหมายแก่ชีวิตมนุษย์ กลายเป็นระเบียบทางศีลธรรมที่ควบคุมชีวิตผู้หญิงในระดับลึก ความอดทน ความเสียสละ ความเรียบร้อย และการยอมรับภาระเพื่อส่วนรวม มักถูกยกย่องเป็นคุณธรรมของผู้หญิงมากเป็นพิเศษ การยกย่องดังกล่าวอาจมีด้านงดงามในเชิงศีลธรรม

ระหว่างหลักคำสอนกับการตีความเชิงสถาบัน

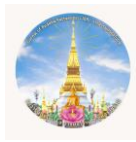
หนึ่งในหัวใจสำคัญของการศึกษาศาสนากับสิทธิสตรี คือ การแยกแยะระหว่างหลักคำสอนกับการตีความเชิงสถาบัน ในหลายกรณี ความไม่เสมอภาคไม่ได้เกิดจากตัวหลักคำสอนโดยตรง แต่เกิดจากการผูกขาดอำนาจในการตีความของผู้มีอำนาจบางกลุ่ม อริยชัยธัช เสนารัตน์บำรุง และสายน้ำผึ้ง รัตนงาม (2566) ชี้ว่าในระดับคำสอน พระพุทธศาสนารับรองศักยภาพของสตรีในด้านคุณธรรมและการบรรลุธรรม แต่ในทางปฏิบัติผู้หญิงยังไม่ได้รับการเข้าถึงสิทธิและบทบาทในพื้นที่ศาสนาอย่างเต็มที่ เพราะยังมีข้อจำกัดจากการจัดระเบียบและการตีความของสถาบันศาสนาไทย

กรณีภิกษุณีเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความตึงเครียดระหว่างอุดมคติกับโครงสร้างจริง ดนุสิระโกวิท (2566) วิเคราะห์สถานะและบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเถรวาทของสถาบันสงฆ์ไทย และสะท้อนว่าประเด็นการยอมรับภิกษุณียังติดอยู่กับข้อถกเถียงเรื่องพระธรรมวินัย กฎหมาย และอำนาจของสถาบันสงฆ์ การที่สตรีมีศักยภาพทางธรรมตามหลักการ แต่ไม่สามารถได้รับการรับรองในระดับสถาบันอย่างเท่าเทียม จึงเป็นภาพสะท้อนสำคัญของความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ศาสนา

ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า “สิทธิ” ในพื้นที่ศาสนาไม่ได้หมายถึงการได้รับการกล่าวถึงในเชิงอุดมคติเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมีสถานะที่ได้รับการยอมรับจริง สามารถปฏิบัติได้จริง และมีพื้นที่ในสถาบันอย่างแท้จริงด้วย ดังนั้น การอภิปรายเรื่องศาสนากับสิทธิสตรีจึงต้องวิพากษ์อำนาจของผู้ตีความ ไม่ใช่พิจารณาเพียงตัวบทคำสอนอย่างแยกขาดจากบริบทสังคม

ความไม่เสมอภาคที่ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติ

ความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงกับชายในพื้นที่ศาสนาและวัฒนธรรมมักไม่ปรากฏในรูปการบังคับอย่างเปิดเผยเสมอไป หากแฝงตัวอยู่ในชีวิตประจำวันผ่านคำสอน คำคม คำเตือน และอุดมคติของ “ผู้หญิงที่ควรเป็น” บุญวดี มนตรีกุล ณ อยุธยา (2559) ชี้ว่า ผู้หญิงไทยต้องแบกรับทั้งภาระหน้าที่ในครอบครัวและในโลกงาน ขณะเดียวกันยังถูกประเมินจากมาตรฐานด้านจริยธรรมและความเหมาะสมอย่างเข้มงวดกว่าผู้ชาย

สถานการณ์นี้ทำให้เห็นว่าความไม่ยุติธรรมทางเพศมิได้อยู่แค่ในระดับโครงสร้างใหญ่ แต่ฝังอยู่ในวิถีคิดประจำวันของสังคมด้วย

เมื่อมาตรฐานดังกล่าวถูกเชื่อมกับศาสนา ความไม่เสมอภาคจึงยังมีความชอบธรรมมากขึ้น เพราะผู้คนมองว่าเป็นหน้าที่ เป็นคุณธรรม หรือเป็นธรรมชาติของผู้หญิงเอง นี่คือพลังของอำนาจเชิงวัฒนธรรมที่ทำให้การกดทับดูเหมือนไม่ใช่การกดทับ แต่เป็นสิ่งที่ “ถูกต้อง” หรือ “เหมาะสม” การทำความเข้าใจสิทธิสตรีจึงต้องมองให้เห็นกระบวนการที่ทำให้ความไม่เท่าเทียมดูเป็นเรื่องธรรมดา มิฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงในระดับกฎหมาย หรือข้อเรียกร้องทางนโยบายก็อาจไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนชีวิตจริงของผู้หญิงได้

ผู้หญิงในฐานะผู้ต้องใช้อำนาจในพื้นที่ความเชื่อ

แม้ศาสนาและวัฒนธรรมจะมักทำงานร่วมกันในการกำกับผู้หญิง แต่ผู้หญิงมิได้เป็นเพียงผู้รับคำกำหนดอย่างเฉื่อยชา งานของอำนาจพร กิจพรมมา และระพี แสงสาคร (2566) ซึ่งศึกษาศาสนศรัทธาและศาสนปฏิบัติของผู้หญิงบริการในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวใช้ศรัทธาและพิธีกรรมเป็นทรัพยากรในการสร้างความมั่นคงทางใจ เสริมมงคล และจัดการชีวิตของตนเอง ภายใต้ความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม งานชิ้นนี้ชี้ว่า ผู้หญิงมิได้เพียงยอมรับศาสนาแบบตรงไปตรงมา แต่มีการเลือก เชื่อม และต่อรองความหมายระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นอย่างมีพลวัต

ข้อค้นพบดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการศึกษาสตรี เพราะทำให้เห็นว่า สตรีมิได้จำกัดอยู่แค่สิทธิทางกฎหมายหรือสถานะทางสถาบัน แต่ยังรวมถึงความสามารถของผู้หญิงในการสร้างความหมายให้แก่ชีวิต ยืนยันคุณค่าแห่งตน และเลือกวิถีประคับประคองศักดิ์ศรีของตนในโลกที่ไม่เป็นธรรมด้วย ศาสนาในมุมมองนี้เป็นทั้งพื้นที่ของอำนาจและพื้นที่ของการใช้พลังเชิงสัญลักษณ์เพื่อเอาชีวิตรอดพร้อมกัน

ผู้หญิงจำนวนมากจึงมิได้ต่อสู้กับศาสนาโดยตรง แต่ต่อสู้กับการผูกขาดความหมายของศาสนา พวกเขาอาจยอมรับศรัทธา แต่ปฏิเสธการตีความที่ลดทอนศักดิ์ศรีของตน การต่อรองเช่นนี้ไม่จำเป็นต้องปรากฏในรูปการเผชิญหน้าเสมอไป หากอาจอยู่ในรูปการตีความใหม่ การเลือกปฏิบัติแบบใหม่ หรือการสร้างความหมายใหม่จากภายในระบบความเชื่อเดิม

ศาสนาในฐานะแหล่งศักดิ์ศรีและพลังภายในของสตรี

แม้ศาสนาจะสัมพันธ์กับการจำกัดบทบาทของผู้หญิงในหลายกรณี แต่ศาสนาก็เป็นแหล่งศักดิ์ศรีและความมั่นคงทางใจของผู้หญิงจำนวนมากเช่นกัน งานของอริญชัยรัช เสนารัตน์บำรุง และสายน้ำผึ้ง รัตนงาม (2566) ชี้ว่า ในมิติของหลักคำสอน พระพุทธศาสนายอมรับศักยภาพของสตรีในการปฏิบัติธรรมและพัฒนาจิตใจอย่างมีนัยสำคัญ ข้อเสนอเช่นนี้ช่วยให้เห็นว่า ศาสนาไม่ได้จำเป็นต้องลดทอนคุณค่าของผู้หญิงเสมอไป หากเงื่อนไขของการตีความและการปฏิบัติเปิดกว้างพอ ศาสนาก็สามารถเป็นฐานของการยืนยันศักดิ์ศรีได้ด้วย

ประเด็นนี้สำคัญในทางวิชาการ เพราะช่วยลดความเสี่ยงของการมองศาสนาแบบด้านเดียว หากมองเฉพาะด้านที่กดทับ ก็อาจไม่เห็นเหตุใดผู้หญิงจำนวนมากยังคงเลือกยึดโยงกับศาสนาอย่างลึกซึ้ง ในความเป็นจริง ศาสนาอาจเป็นพื้นที่ของการเยียวยา การสร้างความหวัง และการทำให้ความเจ็บปวดมีความหมาย ผู้หญิงจึงไม่ได้เพียง “เชื่อ” แต่ยัง “ใช้” ศาสนาเป็นภาษาทางศีลธรรมในการยืนยันคุณค่าของตนในโลกสังคมด้วย

อภิปรายผล

จากการทบทวนวรรณกรรม สามารถอภิปรายได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสิทธิสตรีในสังคมไทยมีลักษณะซับซ้อนและไม่อาจอธิบายด้วยกรอบคิดแบบสองขั้วอย่างง่าย กล่าวคือ หากพิจารณาในระดับหลักคำสอน จะพบว่ามีความคิดหลายส่วนที่รองรับศักยภาพและศักดิ์ศรีของสตรี แต่เมื่อเข้าสู่ระดับการ

ตีความของสถาบันและการปฏิบัติจริง กลับเกิดข้อจำกัดที่ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือสถานะได้อย่างเต็มที่ ความย้อนแย้งนี้เป็นแกนสำคัญของปัญหาในพื้นที่ศาสนาไทย

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดเพศภาวะที่มองว่า อำนาจมิได้ทำงานผ่านการบังคับอย่างเปิดเผยเท่านั้น แต่ยังทำงานผ่านการสร้างความหมายและมาตรฐานความเหมาะสมในชีวิตประจำวันด้วย เมื่อศาสนาหลอมรวมกับวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ความไม่เสมอภาคจึงถูกทำให้ดูเป็นธรรมชาติ และผู้หญิงจำนวนมากอาจต้องดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กรอบดังกล่าวโดยแทบไม่มีพื้นที่ตั้งคำถามอย่างเปิดเผย

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมที่ศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงชายขอบ ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงมิได้ไร้อำนาจโดยสิ้นเชิง หากยังมีความสามารถในการเลือกใช้ศาสนาเป็นทรัพยากรในการจัดการชีวิต สร้างความหมาย และต่อรองศักดิ์ศรีของตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ทำให้การศึกษาสิทธิสตรีควรยับยั้งจากการมองผู้หญิงเป็นเพียงเหยื่อของโครงสร้าง ไปสู่การเห็นผู้หญิงในฐานะผู้กระทำการที่สามารถตีความและแปรความเชื่อให้รับใช้ชีวิตของตนได้ด้วย

ดังนั้น ในทางวิชาการ การศึกษาศาสนากับสิทธิสตรีควรพิจารณาพร้อมกัน 3 มิติ คือ มิติของหลักคำสอน มิติของอำนาจการตีความ และมิติของประสบการณ์จริงของผู้หญิง หากละเลยมิติใดมิติหนึ่ง ข้อสรุปย่อมมีแนวโน้มจะเรียบง่ายเกินไปและไม่สามารถอธิบายความซับซ้อนของโลกสังคมได้อย่างเพียงพอ

องค์ความรู้ใหม่

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ใน 3 ระดับ

ประการแรก บทความนี้เสนอว่า การศึกษาศาสนากับสิทธิสตรีในสังคมไทยควรย้ายจุดเน้นจากการถามว่า “ศาสนากดทับหรือปลดปล่อยผู้หญิงหรือไม่” ไปสู่การถามว่า “อำนาจในการตีความศาสนาถูกจัดวางอย่างไร และผู้หญิงต่อรองกับอำนาจนั้นอย่างไร” เพราะความไม่เสมอภาคจำนวนมากไม่ได้เกิดจากหลักคำสอนโดยตรง แต่เกิดจากการตีความ การรับรอง และการผลิตซ้ำโดยสถาบันและวัฒนธรรม

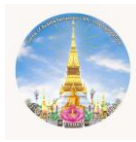
ประการที่สอง บทความนี้เสนอว่า สิทธิสตรีในพื้นที่ศาสนาไม่ควรถูกจำกัดความหมายไว้ที่สิทธิในเชิงกฎหมายหรือสถานะเชิงสถาบันเท่านั้น แต่ควรครอบคลุมถึงความสามารถในการสร้างความหมายให้ตนเอง การรักษาศักดิ์ศรี และการจัดวางชีวิตภายใต้ข้อจำกัดด้วย เพราะในหลายกรณี ผู้หญิงใช้ศาสนาเป็นทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมเพื่อค้ำจุนชีวิตและต่อรองอำนาจได้จริง

ประการที่สาม บทความนี้เสนอภาพของศาสนาในฐานะ “พื้นที่สองชั้น” คือ เป็นทั้งพื้นที่ของการกำกับและพื้นที่ของการต่อรองพร้อมกัน การมองศาสนาแบบสองชั้นเช่นนี้ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสิทธิสตรีได้ละเอียดกว่ากรอบคิดแบบด้านเดียว และเปิดทางให้เกิดการวิเคราะห์ที่ใกล้เคียงประสบการณ์จริงของผู้หญิงมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการประการแรก คือ ควรส่งเสริมการศึกษาที่แยกวิเคราะห์ระหว่างหลักคำสอนดั้งเดิมกับการตีความเชิงสถาบันอย่างชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงการเหมารวมว่าปัญหาสิทธิสตรีเป็นผลโดยตรงจากศาสนา ทั้งที่ในหลายกรณี ปัญหามาจากอำนาจของผู้ตีความและจารีตทางสังคมมากกว่า

ประการที่สอง ควรมีการศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงในพื้นที่ศาสนาที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ผู้หญิงในชุมชนชนบท ผู้หญิงชาติพันธุ์ ผู้หญิงชายขอบ และผู้หญิงที่มีบทบาทนำทางศาสนา เพราะประสบการณ์เหล่านี้จะช่วยขยายความเข้าใจเรื่องการต่อรองอำนาจในมิติที่ละเอียดและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

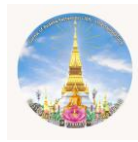
ประการที่สาม ในเชิงการศึกษาและสังคม ควรเปิดพื้นที่ให้มีการตีความทางศาสนาอย่างหลากหลาย วิชาภักดิ์ และคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของสตรีมากขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงเชิงสิทธิสตรีจะเกิดขึ้นได้ยาก หากสังคมยังคงปล่อยให้มาตรฐานทางศีลธรรมแบบเดิมทำงานโดยไม่ถูกตั้งคำถาม

บทสรุป

ศาสนากับสิทธิสตรีเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเกินกว่าจะอธิบายด้วยกรอบคิดแบบด้านเดียว ศาสนาอาจเป็นทั้งพื้นที่ที่ผลิตซ้ำความไม่เสมอภาค และเป็นทั้งพื้นที่ที่ผู้หญิงใช้สร้างความหมาย ศักดิ์ศรี และอำนาจ ต่อรองให้แก่ตนเองพร้อมกัน ปัญหาสำคัญจึงมิได้อยู่ที่การถามว่าศาสนาดีหรือไม่ดีต่อผู้หญิง หากอยู่ที่การวิเคราะห์ว่าใครเป็นผู้ตีความ ใครมีอำนาจให้ความหมาย และโครงสร้างทางวัฒนธรรมแบบใดที่ทำให้ความไม่เสมอภาคดำรงอยู่ได้อย่างแนบเนียน

จากการศึกษานี้พบว่า ในระดับหลักคำสอนมีฐานคิดบางส่วนที่รองรับศักดิ์ศรีและศักยภาพของสตรีอย่างชัดเจน แต่ในระดับการปฏิบัติจริง สิทธิสตรียังเผชิญข้อจำกัดจากสถาบัน การตีความแบบชายเป็นใหญ่ และวัฒนธรรมที่ประเมินผู้หญิงอย่างไม่เท่าเทียมกัน ขณะเดียวกัน ผู้หญิงก็ได้หยุดนิ่งอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ หากยังใช้ศาสนาเป็นทรัพยากรในการดำเนินชีวิต เยียวยาความทุกข์ และยืนยันคุณค่าของตนเองในสังคมอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น การทำความเข้าใจศาสนากับสิทธิสตรีในสังคมไทยควรก้าวพ้นจากการมองแบบตายตัว ไปสู่การมองเห็นพลวัตของอำนาจ การตีความ และการต่อรองในพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่ออย่างละเอียดรอบด้าน อันจะช่วยให้การศึกษาด้านสิทธิสตรีมีความลุ่มลึกและใกล้เคียงกับความจริงของชีวิตผู้หญิงมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ดำรง ศิริโกวิท และกฤติยา ถ้ำทอง. (2566). สถานะและบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเถรวาทของสถาบันสงฆ์ไทย. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 6(2), 167-178.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2550). ผู้หญิง ผู้ชาย และเพศวิถี: เพศภาวะศึกษาในงานมานุษยวิทยา. *วารสารสังคมศาสตร์*, 19(1), 312-357.
- ทัศนวิทย์ ศรีมันตะ. (2556). อาเซียนและเพศภาวะ: การช่วงชิงพื้นที่การแสดงออกของผู้หญิงในประเทศไทย. *วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 1(1), 47-57.
- บุญวดี มนตรีกุล ณ อยู่ธยา. (2559). บทบาทสตรี: ในมุมมองความยุติธรรมในสังคมไทย. *วารสารการบริหารปกครอง*, 5(2), 23-37.
- อริญชัยธัช เสนารัตน์บำรุง และสายน้ำผึ้ง รัตนงาม (2566). สิทธิสตรีทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 6(3), 203-213.
- อำนวยพร กิจพรมมา และระพี แสงสาคร. (2566). ศาสนศรัทธาและศาสนปฏิบัติของหญิงบริการ จังหวัดเชียงใหม่. *มนุษยศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 24(3), 217-241.